

УДК 681.3; 377.4

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Петришин Людмила Йосипівна,
м.Тернопіль

У статті подається теоретичний аналіз проблеми формування особистісної креативності майбутніх соціальних педагогів; аналізується проблема креативності і творчості як прояву творчого формування особистості фахівців соціально-педагогічної сфери діяльності; подається теоретично-прикладна характеристика впливу освітніх технологій на розвиток креативності майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: креативність, творчість, освітні технології, креативні освітні технології, соціальний педагог.

Звернення до інтерактивних технологій зумовлено новими завданнями, які поставлені перед системою освіти країни: формування активної, діяльної, креативно-творчої, конкурентоспроможної особистості. Розв'язати це завдання в рамках старої системи освіти неможливо. Одним із інноваційних підходів, здатним формувати активну, креативно-творчу, самодостатню особистість, виступає інтерактивне навчання з творчим компонентом, яке реально забезпечує перехід від педагогіки знанневої до розвивальної, до опанування студентами креативно-творчих умінь і навичок, саморозвитку особистості.

Актуальність дослідження. За сучасного навчання освітній процес організовується таким чином, що практично всі студенти виявляються залученими в процес пізнання, при цьому кожний робить свій творчий внесок у загальну справу. Обмін знаннями, ідеями, думками відбувається в процесі взаємної підтримки, взаєморозуміння, взаємодії. Педагогічна взаємодія зі студентами організовується з урахуванням таких принципів: неперервності та цілісності розвитку особистості, гармонізації педагогічної діяльності; особисті зорієнтованості; професійно практичної спрямованості; альтернативності, свободи вибору; усвідомлення креативно-творчого розвитку під час педагогічної взаємодії (рефлексія, корекція власної діяльності).

У науково-педагогічній літературі в дослідженнях О.Пометун, Л.Пироженко, О.Пехоти, Н.Побірченко, С.Сисоевої, Є.Селевко, П.Щербаня та ін. розкриваються теоретичні й методичні засади організації інтерактивного навчання, описано багато типів і форм інтерактивного навчання (за рівнем активності учнів, рівнем залучення їх до продуктивної діяльності, дидактичною метою, способами організації тощо).

Постановка проблеми. Потрібно зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі питання суті креативності, продуктивної діяльності, творчої особистості розглядали І.Бех, Д.Боговлявська, Л.Виготський, О.Запорожець, І.Зяюн, Г.Костюк, В.Роменець, С.Рубінштейн, О.Савченко, В.Сухомлинський, М.Холодна та ін. Однак, проблема розвитку креативності майбутнього соціального педагога в контексті професійної компетентності вивчена недостатньо і потребує подальшого розроблення у зв'язку з практичним застосуванням її в педагогічній діяльності.

Проблема розвитку креативності, творчого потенціалу незважаючи на достатню кількість теоретичних досліджень, практичних інновацій залишається однією з найбільш значущих в сучасній практиці і теорії педагогіки.

Питання про те, як розвивати творчі здібності, як виховати в особистості «творця власного життя, що відповідає за свої вчинки, наміри, що прогнозує їх наслідки, свідомо здійснює вибір способу поведінки» [2, с.93], заслуговують особливої уваги.

Зокрема О.Пометун та Л.Пироженко [3, с.33] виділяють чотири групи інтерактивних технологій: інтерактивні технології кооперативного навчання; інтерактивні технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань які можуть служити основою формування креативності у майбутніх соціальних педагогів.

Зокрема, на сьогодні кількість досліджень творчих особливостей студента в процесі соціального розвитку та навчання

зросло (Б.С.Братусь, Б.Тапіров, І.Ф.Головатний, А.І.Крупнов, І.Б.Крилова).

Гуманістична орієнтація освіти змінила уявлення про цілі і завдання, поставивши в центр уваги комплекс соціальних цінностей, орієнтацію на базову гуманізацію культурного розвитку, креативно-творчу реалізацію особи. У зв'язку з цим в даний час відбувається перегляд змісту і техніки освіти, у тому числі і у вищій школі (А.Т.Асмолов, Е.В.Бондаревська, І.Бютова, А.І.Леонтьев, А.В.Непомняцій, А.В.Петровський, К.Р.Роджерс, В.П.Тугарінов, В.Е.Чудновський, Е.Н.Шиянов).

Особливу і постійну увагу в процесі підготовки соціальних педагогів звертати на:

- уміння бачити вміст навчальної діяльності не в вузькопредметних рамках, а у межах широкого освітнього простору, творчої реалізації особистості;
- збагачення творчо-практичного та теоретичного в процесі навчання;
- надання можливості творчо саморозвиватися, проявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійний вибір;
- розвиток вміння приймати власні рішення, спонукати до дослідження та експериментування;
- формування потреби у нових, нестандартних, креативних думках та баченнях;
- формувати конструктивну, сміливу, визначену позицію та високу соціальну активність і цивільну відповідальність.

Формування цілей статті. Отже, основною метою нашого дослідження є теоретично-прикладна характеристика впливу інтерактивних технологій на розвиток креативності майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі широко обговорюється питання про те, які ознаки особистості дозволяють вважати її творчою та креативною. Приведемо деякі з них: здатності помічати і формулювати альтернативи, ставити під сумнів на перший погляд очевидне, унікалі поверхневих формулювань: уміння вникнути в проблему і в той же час відірватися від реальності, побачити перспективу (А.Н.Лук.); відмова від орієнтації на авторитети; здатність побачити знайомий об'єкт з абсолютно нового боку, в новому контексті (Р.П.Скульський.); відмова від категоричних думок, ділення на біле і чорне; готовність відійти від звичної життєвої рівноваги і стійкості ради невизначеності і пошуку (М.Млоташник).

Інші автори відносять до ознак креативної особистості легкість асоціювання – здібність до швидкого і вільного перемикання думок від руху в одному напрямі до руху в зворотному, здатність викликати в свідомості образи і створювати з них нові комбінації; здібність до оцінних думок і критичність мислення – уміння вибрати одну з багатьох альтернатив до її перевірки, здібність до перенесення рішень; готовність пам'яті – оволодіння достатньо великим об'ємом систематизованих знань, впорядкованість і динамічність знань, а також здібність до згортання операцій, узагальнення і відкидання неістотного.

Над концепцією про складові творчого/креативного потенціалу працювали наступні автори: І.П.Волков, В.В.Давидов, Ф.І.Іващенко, В.А.Кан-Калік, Н.В.Кузьміна, Н.В.Кухарев, Н.Д.Льовітов, А.К.Маркова, А.М.Матюшкин, Амелік-Пашаєв, Г.Парсонс, Я.Алономарев, Н.Г.Фомічева. Пропрацювавши дослідження науковців, ми встановили і виділили особистісні якості студента, які сприяють його педагогічній творчості, а також дозволяють виявити і розвинути власний креативно-творчий потенціал: *націленість на формування творчої особи, педагогічний такт, здатність емпатії, артистизм (уміле використання міміки, пантомімики, володіння своєю особою, голосом, управління своїм самопочуттям в цілях впливу на слухача, залучення його в співтворчість), уміння ставити, несподівані, парадоксальні, цікаві питання, уміння ство-*

ривати проблемні ситуації, уміння порушувати питання дітей, сприйнятливості до нових ідей, творча сміливість, допитливість, спостережливість, здатність дивуватися, здатність долати стереотипи, схильність до ігор, формування своєї творчої спрямованості, уміння постійно ставити перед собою творче завдання, розумова активність, швидкість навчання, кмітливості і винахідливості, прагнення здобувати знання, необхідні для виконання конкретної практичної роботи, педагогічна «зрілість».

Окрім того студент повинен володіти певними навиками та уміннями:

- Здатністю бачити загальне, головне в різних і різне в схожих явищах.
- Умінням відступити від зразка, шаблону.
- Здатністю ставити під сумнів на перший погляд очевидне.
- Умінням уникати поверхневих формулювань.
- Умінням вникнути в проблему і в той же час відірватися від реальності, побачити перспективу.
- Здатністю побачити знайомий об'єкт з абсолютно нового боку, в новому контексті.
- Умінням відійти від звичної життєвої рівноваги і стійкості ради невизначеності та пошуку.
- Здатністю легкого асоціювання (здібність до швидкого і вільного переходу думок від руху в одному напрямі до руху в зворотному; здатність викликати в свідомості образи і створювати з них нові комбінації).
- Здібністю до оцінки думок і критичного мислення.
- Здатністю побачити ціле раніше, аніж деталі.
- Здатністю до перенесення функції одного предмету на інший.
- Здатністю поєднувати особисту творчість з творчістю колег
- Здатністю прогнозувати результат.
- Здатністю постійного співвідношення стандартних педагогічних прийомів і нетипових ситуацій.
- Педагогічною уявою (передбачення наслідків своїх дій).
- Здатністю ухвалення самостійного рішення в нестандартних ситуаціях.
- Здатністю любити (професію, справу).

Ці навички та уміння в процесі навчання допоможуть нам сформувати інтерактивні технології, при цьому особливі ролі набуває здібність до професійно-педагогічного самовдосконалення – найважливішого аспекту педагогічної творчості.

Результатом такого широкого і ефективного розвитку комплексу якостей, необхідних для творчої діяльності, повинен стати самостійно створений (креативний) продукт. *Креативність - творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, відчуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, що характеризують особу в цілому.* Креативність є найважливішим і відносно незалежним чинником обдарованості. Креативність визначається не стільки критичним відношенням до нового досвіду скільки сприйнятливостю до нових ідей.

Р.П.Скульський в найбільш загальній формі спробував відповісти на питання, не що характерно, а навпаки, - що несумісно з творчою діяльністю: скутий темперамент, постійна боязнь поривів і здійснення помилок, байдужість до успіху, що часом спричиняє за собою професійний песимізм, визнання власної непридатності, розчарування у виборі професії і подальший перехід педагога в інші сфери діяльності. Одна з причин цього - недостатня підготовка до творчої діяльності майбутніх вчителів. Е.Козленко прийшов до висновку, що боязкість і невпевненість у власних силах вбивають творче в людині, не залишають креативності шансів виявитися.

Ми проаналізували роботи вище перелічених авторів і зробили висновок, що розвитку креативності перешкоджають: *прагнення до успіху, жорсткі стереотипи в поведінці, несхвалення оцінки уяви, фантазії, дослідження, преклоніння перед авторитетами, песимізм, визнання власної непридатності, розчарування у вибраній професії, скутий темперамент, постійна боязнь поривів і здійснення помилок, байдужість до успіху, консерватизм.*

З огляду на це, особливо актуальним стає теоретичне опанування та практичне впровадження креативних освітніх технологій, до яких, насамперед, слід віднести: особистісно-зорієнтовані,

вальфдорську педагогіку, технологію саморозвитку (за М.Монтесорі), технологію розвивального навчання, технологію формування творчої особистості, проектно-моделюючі та нові інформаційні технології, технологію колективної творчої діяльності (за І.Івановим), технологію «створення ситуації успіху», (за А.Белкіним), інтеграцію різних видів мистецтва (за Б.Юсовим і Г.Шевченко) та інші.

Адже в сучасній освіті саме креативні освітні технології виступають важливим фактором у процесі постійного духовно-творчого удосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу кожної людини.

Якщо розглянути розвиток освітніх (чи педагогічних) технологій в системі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, які вже набули свого застосування в Україні [4, с.78], то можна стверджувати, що в сенсі активізації навчання, зростання його навчально-пізнавального характеру, усі відомі методи навчання можна класифікувати на неімітаційні та імітаційні. До перших відносять засоби активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається на лекційних заняттях, а до других — здійснення та ініціювання навчально-пізнавальної діяльності дорослих шляхом імітації умінь та навичок, достатніх для їх фахової (спеціалізованої) діяльності.

Варто стисло зупинитись на розгляді першої групи форм занять, до них належать [4]:

Лекція-бесіда (діалог з аудиторією). Надає можливість встановлення безпосереднього контакту лектора із слухачем.

Лекція-диспут. Протягом занять відбуваються не лише відповіді на окремі запитання теми, але й вільний обмін думками між лектором та аудиторією в інтервалах між логічними поділами лекційного матеріалу.

Проблемна лекція, протягом якої відбувається розв'язання певних проблем, які формулює лектор в ході занять. Виклад матеріалу може бути як у вигляді проблемної бесіди (елементи інтерактивності) так і монологічним (наказовим).

Лекція з розгляду конкретних ситуацій. Подібна до лекції-диспуту, однак на обговорення зазвичай ставлять не певну проблему, а конкретну актуальну ситуацію.

Лекція-вікторина — потребує постійного звернення до практичного (чи життєвого) досвіду слухачів.

Лекція-консультація загалом побудована на роз'ясненні найбільш складних або важливих запитань з предмету (теми), які безпосередньо ставлять слухачі лекторові. Можливий вільний обмін думками.

Лекція-прес-конференція, на яку запрошують фахівців, експертів, консультантів. Застосовується для розгляду складних та широкоформатних тем, де рівень компетенції конкретного викладача вже недостатній. Іноді цей вид занять носить назву „круглого столу”.

Теоретична співбесіда, яка зазвичай проводиться як із групою слухачів, так і в індивідуальному форматі. Дає змогу не лише розглянути і засвоїти певний матеріал, але й одночасно забезпечити контроль знань.

Метод залучення (суггес-педагогіка), який ґрунтується на релаксації, відповідному впливові педагога на слухача, під час якого створюється визначений вплив на переконання чи рішення останнього без примусу чи установки. Ініціюється раціональне міркування, що все разом у кінцевому результаті посилює творчі спроможності слухача.

Метод мозкового штурму. Дозволяє вільно висловлювати свої пропозиції (досить часто несподівані та неадекватні) в контексті запропонованої теми. Мозковий штурм стихає, коли потік пропозицій зупиняється, після цього наступає етап обговорення. Модифікацією вищезазначеного методу є „човниковий метод”, під час проведення якого учасники поділяються на дві групи: генерації ідей та їхньої критики. Робота цих груп проводиться в різних навчальних приміщеннях. Мозкова атака починається у групі генерації ідей, після чого отримані там пропозиції скеровуються у групу критики, де і проводять відбір цікавих та перспективних пропозицій, які знову передаються на наступний розгляд у першу групу. Робота повторюється, доки не буде отримано оптимально прийнятий результат.

Синектика. Метод запропонував американський психолог

Дж. Гордон. Поняття синектики означає “об’єднання різномірних елементів”. З точки зору Гордона, творчий процес окремої людини аналогічний творчому процесу цілого колективу людей, які мають у сукупності різнобічну підготовку. Експеримент, розроблений вченим дозволяє говорити про те, що в групах із застосуванням методу синектики відмічався зріст винаходів. Цей метод отримав свій подальший розвиток та теоретичне обґрунтування в працях Г.Я. Буша. Суть методу полягає в тому, щоб зробити невідоме відомим, а звичне – чужим. Перетворити невідоме у відоме означає вивчити проблему і звикнути до неї. Після цього проробляється зворотна операція – звичне робиться чужим. Це досягається за допомогою чотирьох типів операцій: особистісне уподібнення, пряма аналогія, символічна аналогія та фантастична аналогія [3,4]. Одне із завдань синектики – відхід від типового, погляд на проблему збоку, щоб знову повернутися до початкової її сутності. Синектика — це один із методів організації творчого мислення, який дає позитивні результати в умовах підготовленого колективу. Через те, що метод синектики розроблений на базі наявних евристичних методів, він має всі, притаманні цим методам переваги. До його недоліків та обмежень належать те, що він не дозволяє вирішувати надто спеціальні творчі завдання, але дає можливість знайти переважно найбільш оригінальне рішення. Після застосування методу протягом більше ніж 30-40 хвилин продуктивність генерування нових ідей поступово падає. Застосування методу потребує високої педагогічної майстерності.

Метод морфологічного аналізу, який був розроблений швейцарським астрономом Цвіккі. Сутність методу зводиться до вивчення різноманітних варіантів, що визначаються особливостями будови – морфологією створюваного пристрою. Спочатку потрібно максимально точно сформулювати завдання: виявити, по можливості, усі основні дані створюваного пристрою і його окремих характеристик; скласти матриці усіх можливих варіантів за кожною із вказаних характеристик, потім усі дані просумувати в цілому; визначити конкретну значимість усіх варіантів розв’язування; вибрати найбільш придатні варіанти. Метод був використаний Д. Менделєєвим при створенні періодичної системи хімічних елементів.

Метод „зірлянд асоціацій” ґрунтується на закономірностях людської психіки і передбачає активізацію понятійно-вербальної діяльності суб’єкта шляхом “включення” слів-подразників. Метод включає десять етапів (кроків): визначення синонімів об’єкта; довільний вибір випадкових об’єктів; складання переліку ознак випадкових об’єктів; генерування ідей шляхом приєднання до об’єкта ознак випадково вибраних об’єктів; генерування гірлянд асоціацій із ознак випадкових об’єктів; генерування нових ідей; вибір альтернативи; оцінка і вибір раціональних варіантів ідей; вибір оптимального варіанта.

Стратегія семикратного пошуку. В її основу покладено реалізацію семи етапів, на які поділяється творчий пошуковий процес: побудова графів генезису проблеми та засобів її вирішення; аналіз функції системи; нове уточнення формулювання проблеми із врахуванням аналізу функцій шуканої системи; усвідомлено-логічне варіювання факторів; інтуїтивно-творчий пошук вирішення проблеми; оцінка альтернативних ідей; конкретизація винахідницьких задач.

Метод евристичних запитань доцільно застосовувати для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації, або впорядкування вже наявної інформації в процесі вирішення творчого завдання. Евристичні запитання є додатковим стимулом, формують нові стратегії і тактики вирішення творчого завдання. Евристичні питання вивчав американський математик і педагог Д. Пойа. Недоліки цього методу в тому, що він не дає особливо оригінальних ідей та рішень, і, як і інші евристичні методи, не гарантує абсолютного успіху у вирішенні творчих завдань [4].

Метод багатомірних матриць відомий ще як метод “морфологічного ящика” [3]. Він базується на принципі аналізу нових зв’язків та відношень, які виникають у процесі матричного аналізу досліджуваної проблеми. Перевагами цього методу є те, що він дозволяє вирішити складні творчі завдання та знайти багато нових несподіваних, оригінальних ідей. Проте, цей метод має свої недоліки та обмеження. Для вирішення завдання навіть середньої складності часто важко вибрати оптимальне рішення

з великої кількості, яку пропонує матриця. Використовувати його можливо лише за умови, якщо і у викладача, і у студентів виробилися відповідні навички розв’язання задачі за допомогою цього методу.

Метод інверсії – один із евристичних методів навчально-творчої діяльності, зорієнтований на пошук вирішень творчого завдання в нових, несподіваних напрямках, частіше за все протилежних традиційним поглядам та переконанням, які присутні в логіці. Дослідники звернули увагу на те, що часто в ситуаціях, коли стереотипні прийоми, процедури мислення є безплідними і не дають ніякого результату, оптимальним в таких випадках стає принципово протилежна альтернатива рішення. Потрібно відмітити, що цей метод в психологічній літературі ще називають методом звернення. Аналіз цього методу провів А.Ф. Ссаулов. Метод інверсії базується на закономірності та відповідно принципі дуалізму, діалектичної єдності та оптимального використання протилежних (прямих та зворотних) процедур творчого мислення: аналіз, синтез, дивергентне та конвергентне мислення, а також поширення діалектичного підходу до аналізу об’єкта дослідження. Безперечно, що як і будь-який інший евристичний метод, цей метод має свої переваги і недоліки. Переваги: дозволяє розвинути діалектику мислення у тих, хто навчається, знайти вихід із безвихідної ситуації, знайти оригінальне вирішення різного рівня труднощів та проблемності творчих завдань. Недоліки та обмеження методу інверсії: вимагає від тих, хто навчається достатньо високого рівня творчих здібностей, базових знань, умінь та досвіду роботи в навчально-творчій діяльності. Відмічено також педагогічні труднощі в доборі та конструюванні творчих завдань, які б вимагали застосування методу інверсії [4].

Метод емпатії (особистої аналогії) є одним із важливих евристичних методів вирішення творчих завдань. Процес застосування аналогії є проміжною ланкою між індуктивними та дедуктивними операціями мислення. У вирішенні творчих завдань використовуються різні аналогії: конкретні (матеріальні) та абстрактні. У ситуаціях уявної побудови аналогії іноді добрі евристичні результати дає такий прийом як гіперболізація (значне збільшення або суттєве зменшення масштабів досліджуваного об’єкта). Найчастіше, емпатія – уособлення однією особою іншої. У вирішенні творчого завдання емпатія розглядається, як уособлення людини з неживим об’єктом, процесом, системою [4].

Описані вище діалогові технології (за винятком двох методів занурення та мозкового штурму) наразі є домінуючими в освітньому просторі України (саме їм належить лівова частка аудиторних годин у робочих планах навчальних та професійних програм освітніх закладів вищої школи та закладів післядипломної освіти). Із входженням нашої системи освіти у Болонський освітній процес ця ситуація, безперечно, буде змінюватись. Більш застосовуватимуться креативні навчальні технології, що сприятиме зростанню якості освіти та рівню професійності фахівців, їхній мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці.

Висновок. Суть професійного навчання, що сприяє розвитку креативності майбутнього соціального педагога полягає ще й в тому, що навчальний процес повинен відбуватися за умови постійної, активної творчої взаємодії всіх членів студентського колективу. Це спів-навчання, взаємо-навчання (колективне, групує, навчання у співпраці), де студент і педагог є рівноправними, рівнозначними суб’єктами навчання, розуміють, що вони роблять рефлексують з приводу тощо, вони знають, вміють і здійснюють.

Організація творчо спрямованого навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання ролейових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню креативності майбутнього соціального педагога, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Творча та партнерська взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так однієї думки над іншою. Під час творчо спрямованого навчання студенти вчать бути демократичними, відкрито спілкуватися з іншими, креативно мислити, самостійно приймати рішення, проявляти творчу ініціативу.

Література та джерела

1. Смирнов І.Б. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості / І.Б.Смирнов // Педагогічні технології. – 2006. – № 10. – С.2-3
2. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: Методичний посібник / Авт.-уклад. О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: АПН, 2004. – 192с.
3. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: Методичний посібник. / Авт.-уклад. О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: АПН, 2007. – 195с.
4. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. Посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – Видавництво А.С.К.,2004. – 192 с.
5. Слостенин В.А. Педагогика инновационной деятельности / В.А.Слостенин, Л.С.Подымова. – М.: Магистр, 1997. – 224 с.

В статье подается теоретический анализ проблемы формирования личностной креативности будущих социальных педагогов; анализируется проблема креативности и творчества как проявления творческого формирования личности специалистов социально-педагогической сферы деятельности; подается теоретически-прикладная характеристика влияния интерактивных технологий на развитие креативности будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: креативность, творчество, образовательные технологии, креативные образовательные технологии, социальный педагог.

In the article theoretical analysis of problems of formation of creative personality of future pedagogues have been conducted. Theoretical applied characteristics of influence of interactive technologies on the development of creativity of social pedagogues-to-be has been provided.

Key words: creativity, creativity, educational technology, creative obrazovateln technology, social pedagogue.